

Purgatio canonica v stredovekom kánonickom práve*

Vojtech Vladár

V období raného stredoveku patrila na sekulárnych súdoch k bežne aplikovaným inštitútom tzv. očistná prisaha, nastavená na základe pravidiel germánskeho trestného práva. Tá v niektorých krajinách dominovala, zatiaľ čo v iných „len“ dopĺňala iné dôkazné prostriedky, a to najmä rôzne druhy ordálií alebo rôznorodým spôsobom ponímané svedecké výpovede.¹ Jej podstata spočívala v prisahaní podozrivého pred božstvom na svoju nevinu, v stanovenej dobe a za prítomnosti stanoveného počtu spoluprisažníkov. Práve predmetný transcendentálny aspekt mal apelovať na svedomie prisahajúceho obavami z krivoprisažníctva a s tým spojenými sankciami (nielen v časnej, ale najmä metafyzickej rovine). Po jej pokresťančení teológmi, najmä však kánonistami na *purgatio canonica* došlo k jej transformácii do *ius commune*, v ktorom sa uplatňovala v rámci všeobecne akceptovaného rímsko-kánonického procesu (*processus Romanus canonicus*) po celé stáročia. Ako je všeobecne známe, ten vznikol na základe rozsiahleho používania rímskeho práva cirkevnými súdmi a predstavoval výsledok syntézy rímskoprávných (čiastočne i germánskoprávných) a kánonickoprávných prvkov.² Rímsko-kánonický proces svojou dokonalosťou a precíznosťou prekonával dovtedajšie súdne obyčaje národných práv, na základe čoho sa mu determinujúcim spôsobom podarilo ovplyvniť podobu procesného práva takmer všetkých kontinentálnych právnych systémov (vrátane anglo-amerického).³ Z dô-

---

* Článok je výstupom z vedeckého grantu APVV-17-0022 s názvom „Rímsko-kánonické vplyvy na slovenské verejné právo“.

1 Porov. Richard BURN, *Ecclesiastical Law. In Four Volumes. Vol. III*, London: S. Sweet, V. & R. Stevens, G. S. Norton, 1842, s. 16.

2 Porov. Eugene James MORIARTY, *Oaths in Ecclesiastical Courts: An Historical Synopsis and Commentary*, Washington: The Catholic University of America, 1937, s. 12.

3 Svoje vyjadrenie v elaborovanej podobe našiel predovšetkým v diele *Speculum iudiciale*, zostavenom okolo roku 1271 neskorším biskupom z Mende Viliamom Durantisom († 1296). Podľa väčšiny bádateľov kánonisti pri jeho tvorbe reorganizovali a koncepčne znovu usporiadali zlomkovité pravidlá nájdené v starovekom rímskom práve a starších cirkevnoprávných prameňoch. Bližšie k tejto problematike pozri Johann Friedrich

vodu nedostatočného počtu i absentujúcej kvality procesných smerníc zahrnutých v justiniánskej rímskoprávnej kodifikácii v ňom pritom od začiatku dominovali kánonickoprávne prvky, ktoré konštituovali vtedajší cirkevní zákonodarcovia a vedecky i aplikačne rozvinuli kánonisti.⁴ Práve v tejto podobe sa očistnej prísaha podarilo viac-menej definitívnym spôsobom nahradiť staršie typy tzv. ľudových očist a zároveň sčasti nasmerovať celý proces dokazovania smerom od metafyziky k rácii, čoho stelesnením sa vo viacerých ohľadoch stal práve rímsko-kánonický proces. Hlavným cieľom článku je bližšie vymedziť koncepčné poňatie tohto druhu prísah v stredovekom kánonickom práve vrátane spôsobov ich procesného uplatňovania na vtedajších cirkevných, ale i svetských súdoch.

1. GERMÁNSKE ZÁKLADY

Prakticky všetky vedecké authority sa zhodnú v závere, že základy očistnej prísahy sa nachádzajú v práve germánskych kmeňov. Obdobne sa vyzdvihuje dôležitosť prísah, ktoré v ich procesnom práve zohrávali tie najvýznamnejšie funkcie. Všetky procesnoprávne úkony boli pritom u starých Germánov riadené stranami, zatiaľ čo súd zohrával len podpornú úlohu.⁵ Postup bol väčšinou taký, že žalobca najskôr vzniesol svoju požiadavku a vyzval žalovaného k odpovedi. Súadne zhromaždenie potom zostavilo prísahu, ktorú musel žalovaný pre víťazstvo v spore

---

VON SCHULTE, *Geschichte der Quellen des kanonischen Rechts von Papst Gregor XI. bis zum Concil von Trient*, Stuttgart: Verlag von Ferdinand Enke, 1877, s. 144–156. Inovatívny bol predovšetkým zavedenie zásady rovnosti strán pred zákonom, prezumpcie nevinny, apelačných oprávnení a prioritným sledovaním polepšujúceho účelu trestu i otázok viny a úmyslu páchatela. Práve jeho procesné uplatňovanie výrazným spôsobom prispelo aj k tzv. recepcnej vlne rímskeho práva v stredovekej, ale i novovekej Európe, vďaka ktorej boli do sekulárnych právnych systémov z rímskeho práva preberané najdôležitejšie inštitúty, pojmy a definície, ako aj jednotlivé normy a systematické rozdelenie celku na časti. Bližšie k tejto problematike pozri Knut Wolfgang Nörr, *Romanisch-Kanonisches Prozessrecht. Erkenntnisfahren erster Instanz in civilibus*, Berlin – Heidelberg: Springer, 2012 a Wiesław LITEWSKI *Der römisch-kanonische Zivilprozeß nach den älteren ordines iudicarii*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999.

⁴ Porov. James A. BRUNDAGE, *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians, and Courts*, Chicago: The University of Chicago Press, 2008, s. 152.

⁵ Porov. Heinrich BRUNNER, *Grundzüge der Deutschen Rechtsgeschichte*, Leipzig: Duncker & Humblot, 1930, s. 21–25.

zložit. Jednou z nich bola už za raných čias i očistná prisaha, ktorou sa obžalovanému umožňovalo preukázať svoju nevinu alebo sa jej vyhnúť zaplatením kompenzácie žalobcovi. Spolu s ním bežne prisahali i spoluprisažníci (*compurgatores*), ktorí tak robili ako zbor, nie individuálne.⁶ Pre germánske právo bolo totiž typické, že vypočutá bola vždy len jedna strana, ktorá mala možnosť predvolať vlastných svedkov, pričom druhá strana nebola ani pripustená k „protiprisahe“. Je teda zrejmé, že či už si žalovaný, ktorého dôkazné bremeno bolo možné v tomto prípade označiť skôr za procesnú výhodu alebo priamo privilegium, zvolil prisahat alebo prisahu odmietol, samotný spor končil vždy prostredníctvom tohto inštitútu.⁷ Ak prisahal so spoluprisažníkmi, tí mali pochádzať z jeho rodinného klanu a prisahou deklarovať svoju vieru v čistotu a pravosť jeho prisahy. V prípade nespokojnosti strán prichádzalo do úvahy použitie ordálie, a to najčastejšie vo forme súboja.⁸ Z uvedeného je zrejmé, že u Germánov bola prisaha od začiatku postavená na úroveň riadneho dôkazného prostriedku, a to hneď vedľa ordálií. Pokiaľ išlo o svedkov,

⁶ V tomto kontexte je nevyhnutné poznamenať, že preklad „spoluprisažníci“ je v každom ohľade nepresný. S ohľadom na funkciu týchto osôb a zmysel tohto pojmu v latinskom jazyku je zrejme, že správne by sa malo hovoriť o „spoluočisťujúcich sa“. Porov. Július ŠPAŇÁR – Jozef HRABOVSKÝ, *Latinsko-slovenský/slovensko-latinský slovník*, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2012, s. 493. Viaceré staršie pramene napríklad pracovali tiež s pojmom *expiator*, teda „očisťník“, ktorých úlohou bolo očistiť prisahu predchádzajúcich svedkov, pričom tzv. spoluprisažníci (*coniuratores, consacramentales, coadiutores*) vzťahovali svoju prisahu na celý spor po úspešnej prisahe strany sporu. Bližšie k tejto problematike pozri Vincent BRANDL, „Staročeské řízení soudní,“ *Právník* 8 (1869): 712n. Väčšina príručiek, najmä anglo-americkéj proveniencie, však v duchu starších germánskych náhľadov používala vágnu terminológiu a skutoční svedkovia i spoluočisťujúci sa či spoluprisažníci boli označovaní pojmom *testes*. Porov. James Bradley THAYER, *A Preliminary Treatise on Evidence at the Common Law*, Boston: Little, Brown, and Co., 1898, s. 35–36.

⁷ V istých prípadoch sa však prisaha nepripúšťala, ako napríklad keď bol niekto prichytený pri čine alebo nebol schopný zadovážiť si dostatočný počet spoluprisažníkov zo slobodných mužov. Za tých okolností sa požadovalo absolovanie ordálie, či už horúcim železom, studenou vodou alebo súbojom. Porov. *Christianity and Criminal Law*, eds. Mark Hill – Norman Doe – Richard H. Helmholz – John Witte, London – New York: Routledge, 2020, s. 141. Čo sa týka počtu, ten sa poväčšine líšil v závislosti od druhu kauzy a právnych obyčají toho-ktorého germánskeho kmeňa. Napríklad pri obžalobe z vraždy varioval od šiestich do sedemdesiatich dvoch spoluprisažníkov. Porov. MORIARTY, *Oaths in Ecclesiastical Courts: An Historical Synopsis and Commentary*, s. 14.

⁸ Okrem mágie sa tak táto prisaha spájala i s mocou spoločenskou, keďže podpora rodiny alebo klanu obdobne prispievala k jej zväčšeniu. Porov. Helen SILVING, „The Oath: I,“ *Yale Law Journal* 68, č. 7 (1959): 1336 a 1340.

germánske právo ich poznalo dva druhy. Úlohou prvých bolo vyhovieť formálnym procesnoprávnym požiadavkám, zatiaľ čo druhí prezentovali všeobecné vedomie spoločenstva o žalovanom, respektíve skutku samotnom. Aj svedkovia boli napokon nútení k skladaniu prísahy, pričom zločiny krivoprisažníctva a krivého svedectva začali postupom času splývať.⁹

Podobne ako v rímskom práve, aj v germánskom práve začalo postupne dochádzať k presúvaniu zodpovednosti za proces na verejnú autoritu. Pokresťančovanie foriem prísahy sa za raných franských čias potom prejavilo v požiadavke jej vykonania žalobcom v predbežnej forme na relikvie alebo evanjeliá.¹⁰ Tieto procesy dospeli za karolínskych čias k presadeniu ranej formy inkvizitného procesu, v rámci ktorej mali kráľovskými úradníkmi vybraní členovia komunity pod prísahou informovať o spáchaných zločinoch. Aj vo franskom práve pritom v zásade platilo, že obžalovaná osoba sa mohla očistiť prísahou alebo podstúpiť ordáliu.¹¹ V neskoršom období sa však po spoluprisažníkoch požadova-

⁹ Na ilustráciu možno uviesť, že *leges barbarorum* ponímali *falsum* ako podvod a krivoprisažníctvo ako náboženský zločin. Trestom bola potom strata ruky, ktorou sa falošne prisahalo. Bližšie k tejto problematike pozri Stephan KUTTNER, *Die juristische Natur der falschen Beweisaussage: Ein Beitrag zur Geschichte und Systematik der Eidesdelikte, zugleich zur Frage einer Beschränkung der Strafbarkeit auf erheblich falsche Aussagen*, Berlin: Abhandlungen des kriminalistischen Instituts, 1931, s. 14–17.

¹⁰ Nadalej sa však používali i niektoré staršie pohanské prísahy, a to najmä pri kauzách menšej dôležitosti, keď sa bežne prisahalo na zbrane alebo dobytok. Porov. SILVING, „The Oath: I,” s. 1341. Viaceré kapitulácie z neskoršieho obdobia ale potvrdzujú i pretrvávajúce starších foriem ordálií, najmä rozžeraveným železom či horúcou vodou. Bližšie k tejto problematike pozri Carolus Sebastianus BERARDUS, *Gratiani canones genuini ab apocryphis discreti, corrupti ad emendationum codicum fidem exacti, difficiliores commoda interpretatione illustrati. Pars I. Tomus I, Matritum: Ex typographia Michaëlis Escribano*, 1783, s. 433.

¹¹ Porov. Henry Charles LEA, *A History of the Inquisition of the Middle Ages in Three Volumes. Vol. III*, New York – London: The Macmillan Company, 1906, s. 409. V Anglicku v rozhodujúcej miere ovplyvnenom germánskoprávnymi koncepciami napríklad ešte za kráľa Eduarda I. Staršieho (899–924) platilo, že ak obžalovaný zlyhal pri očisťovaní sa, a to či už z dôvodov na jeho strane alebo pri neschopnosti zaobstarať si potrebný počet spoluprisažníkov, mal byť ponímaný ako nehodný prísahy, ale hodný ordálie. Bližšie k tejto problematike pozri James Fitzjames STEPHEN, *A History of the Criminal Law of England. Vol. 3*, London: Macmillan, 1883, s. 240n. Na území dnešného Francúzska sa však prísaha považovala za racionálny prostriedok dokazovania na základe čoho sa ordálie uplatňovali len ak neboli k dispozícii spoluprisažníci. Porov. René GARRAUD, *Traité théorique et pratique d'instruction criminelle et de procédure pénale. Vol. 1*, Paris: Librairie Sirey, 1909, s. 42.

lo, aby prisahali individuálne, pričom definitívne sa tiež odmietla obmedzenosť ich výberu len na členov príslušného klanu.¹² V niektorých prípadoch sa zároveň akceptovalo, aby procesná strana pripustená k dokazovaniu vyzvala protistranu k podstúpeniu toho istého druhu prisahy so stanoveným počtom spoluprisažníkov. Celkom prirodzene, i za týchto okolností mohlo dôjsť ku konfliktu svedectiev, čo bolo, obdobne ako za starších čias, poväčšine riešené prostredníctvom ordálie súbojom.¹³ Čoraz väčší dôraz sa zároveň začal klásť na kvalitu samotných svedkov, pri ktorých sa požadovalo splnenie určitého majetkového cenzu. Okrem toho sa pri nich tiež bežne pristupovalo k predbežným výsluchom, po ktorých mohli byť pripustení k prisaha. K nahradeniu postavenia svedkov ponímaných v rovine spoluprisažníkov na tých, ktorí mali svedčiť o tom, o čom mali reálnu vedomosť, však došlo až ku koncu stredoveku.¹⁴ V tomto období sa zároveň v germánskom práve ukončil proces vyrovnávania medzi prisahou na nevinu a svedeckými výpoveďami *de veritate dicenda*. Najmä z toho dôvodu sa tiež konštatuje, že germánske procesné postupy boli definitívne nahradené procesom rímsko-kánonickým.¹⁵

2. ORDÁLIE A OČISTNÁ PRÍSAHA

Ako je všeobecne známe, v období raného stredoveku vo viacerých krajinách pri dokazovaní dlhodobo dominovali starogermánske, respektíve slovanské náhľady, ktoré vychádzali z koncepcie, že božstvo (*vox dei*)

---

¹² Porov. MORIARTY, *Oaths in Ecclesiastical Courts: An Historical Synopsis and Commentary*, s. 13.

¹³ Porov. SILVING, „The Oath: I,“ s. 1349.

¹⁴ Uvedený prístup sa akceptoval predovšetkým v prípade, ak bol žalovaný prichytený pri čine. Pretrvávajúce staršie náhľady sa ale prejavovali v procesnoprávnom ustanovení podľa ktorého mohli ostatní obvinení obžalobu odmietnuť očistením svojho mena prisahou za pomoci spoluprisažníkov. Porov. Heinrich BRUNNER, *Forschungen zur Geschichte des deutschen und französischen Rechtes. Gesammelte Aufsätze*, Stuttgart: Cotta, 1894, s. 88n.

¹⁵ Netreba však zabúdať ani na už spomenutú skutočnosť, že významnú reflexiu v ňom našlo aj germánske právo, čo je napokon zrejmé aj z príkladu akceptovania očistných prisah stredovekými kánonistami. Bližšie k tejto problematike pozri von SCHULTE, *Geschichte der Quellen des kanonischen Rechts von Papst Gregor XI. bis zum Concil von Trient*, s. 144–156.

musí zasiahnuť v prospech nevinných a na vyjavenie zločinu.¹⁶ Tieto tzv. božie súdy (ordálie) sa uplatňovali najčastejšie vo forme súdneho súboja, losovania a skúšky ohňom (vykonávanou najrozmanitejšími spôsobmi), vodou, podania posväteného kúska chleba, svätého prijímania, dotýkania már s mŕtvolou zavraždeného a krížom.¹⁷ Keďže ich používanie bolo podporované i niektorými pasážami Svätého Písma, aj po prijatí kresťanského náboženstva boli považované za istú formu náhradných dôkazných prostriedkov, bežne však taktiež za dôkazné prostriedky riadne a procesne preferované.¹⁸ Najmä na tomto pozadí sa proti nim zo strany Cirkvi tvrdo postavili najmä arcibiskup Agobard z Lyonu († 840) vrátane pápežov Mikuláša I. (858–867), Štefana VI. (885–891) a Alexandra II. (1061–1073), ktorí ho výslovne odmietli ako pokúšanie Boha (*tentatio Dei*).¹⁹ Celkom prirodzene, eliminovanie tohto inštitútu prichádzalo do

¹⁶ Zachované záznamy však zároveň potvrdzujú, že ordálie sa nepoužívali len pri trestných procesoch, ale taktiež napríklad pri súkromných sporoch týkajúcich sa nehnutelnosti. Porov. Robert BARTLETT, *Trial by Fire and Water: The Medieval Judicial Ordeal*, Oxford: Clarendon Press, 1986, s. 79.

¹⁷ Bližšie k tejto problematike pozri John W. BALDWIN, „The Intellectual Preparation for the Canon of 1215 against Ordeals,” *Speculum* 36 (1961): 613–636. Keďže najdlhšie sa v praxi uplatňovali ordálie súbojom, pápežské dekretálie pri nich osobitne zdôrazňovali, že nie sú len pokúšaním Boha, ale že prostredníctvom nich bolo oslobodených viacero zjavne vinných osôb, respektíve došlo k zabitiu osôb zjavne nevinných. Z toho dôvodu sa nariaďovalo, aby sa takéto ordálie a rozsudky na nich založené považovali za nulitné a poškodené osoby boli náležite odškodnené. Obdobne sa zavrhovalo i ospravedlňovanie duelov starozákonným príkladom súboja Dávida s Goliášom s argumentom jeho zahrnutia do Božského Zjavenia. Samotné konanie Dávida sa totiž teologicky posudzovalo ako ospravedlnené na základe rozhodnutia samotného Boha. Porov. X 5,35; HOSTIENSIS, *Lectura ad X 2, De sent. a Summa aurea ad X 5, De purg. vulg.*

¹⁸ Porov. napríklad Num 5,12–28. Vo väčšine krajín sa navyše presadil náhľad, že ordálie majú požadovaný účinok len v prípade, ak im bolo požehnané kňazom. Z toho dôvodu sa častokrát konali priamo v kostole. Porov. R. C. VAN CAENEGEM, *The Birth of the English Common Law*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988, s. 71. Na druhej strane treba uviesť, že tento inštitút sa najčastejšie používal v zmysle prostriedku *ultima ratio*, teda vtedy, keď boli vyčerpané všetky inštitúty ľudského práva, čiže nebolo formálneho žalobcu alebo svedkov, žalovaný sa nepriznal a záležitosť nemohla byť vyriešená prisahou osôb vyššieho statusu. Až za týchto okolností sa malo za to, že sa treba obrátiť na Boha, ktorý v danom prípade prichádzal do úvahy ako jediný dostupný svedok. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad Paul R. HYAMS, *Rancor and Reconciliation in Medieval England*, Ithaca: Cornell University Press, 2003.

¹⁹ Pápežské dekretálie zdôrazňovali, že všetky predmetné vynálezy boli vytvorené ľuďmi, a preto im nemožno automaticky priznať autoritu Božieho nástroja. Osobitne tiež poukazovali na ľudskú poverčivosť a pretrvávanie pohanských zvykov v niektorých

úvahy len za predpokladu ponúknutia určitej alternatívy, ktorá by bola reálne akceptovateľná v teoretickej i praktickej rovine v celom západnom kresťanstve. Zároveň malo ísť o prostriedok, ktorý by korešpondoval s hodnotami vtedajšej spoločnosti, vystavanej prioritne na ideách kresťanského náboženstva a ideáli nájdania pravdy požadovanej samotným Bohom. Pri riešení uvedeného problému si stredovekí teológovia a kánonisti na prvom mieste uvedomovali ohrozenie duše sudcu (*officium iudicii*) v prípade nesprávneho rozsudku a odsúdenia nevinného, popritom však neboli ochotní akceptovať rozhodnutia smrteľníkov, osobitne najmä v prípadoch zločinov trestaných kapitálnymi alebo zmrzačujúcimi trestami.²⁰ Najmä z toho dôvodu reagovali na pápežský zákaz participovania kléru na ordáliách tak, že ako náhradu za ne ponúkli prisahu. Malo sa totiž za to, že za každou jednou stojí Božská autorita, a preto každá vykonaná na súde sa vyznačovala i náboženským rozmerom, ktorým priamo i nepriamo apelovala na svedomie prisahajúcich.²¹

---

krajinách. Porov. Grat., C. 22, q. 5, c. 7. Ordálie však výslovne odmietli i viaceré partikulárne synody, ako napríklad Remešský koncil z polovice 12. storočia. Porov. X 5,14,1. Aj keď sa od nich začalo od 10. storočia postupne upúšťať, v niektorých krajinách (vrátane Uhorska) sa udržali až do 13. storočia (vo viacerých krajinách ešte dlhšie), keď boli zrušené Štvrtým lateránskym koncilom. Porov. Concilium Lateranense quartum, can. 18. Tento záver potvrdili i scholastickí teológovia a postupne ho akceptovali i predstavitelia svetskej moci. Napriek tomu ale ordálie zo súdnej praxe celkom nevymizli, čoho dôkazom je ich používanie pri procesoch s čarodějnicami na sklonku stredoveku i v novoveku. Bližšie k tejto problematike pozri Antonio GARCÍA y GARCÍA, *Constitutiones Concilii quarti Lateranensis una cum Commentariis Glossatorum*, Vatican City: Biblioteca apostolica Vaticana, 1981, s. 66n a Charles du Fresne du CANGE, *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis*. Vol. 6, Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1954, s. 643–464. Niektorí kánonisti o sekulárnych ordáliách výslovne hovorili ako o diablovom vynáleze. Porov. Summa aurea ad X 5, De purg. vulg.

- ²⁰ Porov. Mt 7,1; Jn 3,15; Mt 26,52 a Rim 13,4. Bližšie k tejto problematike pozri Niklas LUHMANN, *Legitimation durch Verfahren*, Neuwied am Rhein: Luchterhand, 1969. Bežne sa totiž tradovalo, že každý sudca si sám stavia dom priamo v pekle, čo viedlo k prirodzenej nechote súdiť. Aj mnohé knihy či príbehy z toho času obsahujú výjav ako je sudca pokúšaný alebo priamo unesený démonmi, zasiahnutý bleskom a pod. V stredovekej Itálii boli navyše sudcovia za nesprávne rozsudky civilne i trestne zodpovední. Nesmieme taktiež zabúdať na riziká spojené s rodovou pomstou. Porov. Knut Wolfgang NÖRR, *Zur Stellung des Richters im gelehrten Prozess der Frühzeit: Iudex secundum allegata non secundum conscientiam iudicat*, München: C. H. Beck, 1967, s. 51n.
- ²¹ POROV. VAN CAENEGEM, *The Birth of the English Common Law*, s. 71. Isté pretrvávajúce starších náhľadov možno ilustrovať nevyhnutnosťou zachovania presne stanoveného počtu spoluprisažníkov, respektíve neskôr svedkov. Uvedené je zrejme taktiež zo skutočnosti, že výrazy *compurgatores* a *testes* sa vo viacerých právnych systémoch dlhodobo používali ako synonymá. K postupnému presadzovaniu prisah na úkor ordálií

Ako sme už naznačili, jedným z najdôležitejších prostriedkov, ktoré sa vo forme riadneho dôkazného prostriedku uplatňovali už v období raného stredoveku bola práve očistná prisaha. Pri jej recipovaní do kánonického práva pritom kánonisti nereflektovali rímskoprávne vzory, ale volili cestu pokresťančenia inštitútu germánskoprávneho, ktorý si napriek tomu z väčšej časti zachoval pôvodné kontúry jeho základného vymedzenia i spôsobov uplatňovania.²² V duchu germánskych náhľadov sa v ranostredovekom kánonickom práve tento druh prisah používal predovšetkým v trestných kauzách, pričom v súlade s princípmi akuzačného procesu samotný proces *de facto* závisel od vôle a schopností obžalovaného očistnú prisahu zložiť. Keďže táto prisaha rozhodovala kauzu definitívnym spôsobom, väčšina kánonistov ju považuje za jednu z najdôležitejších pri rozvoji rozhodujúcich kánonickoprávnych prisah (*iuramenta decisoria*).²³ Tomuto inštitútu sa zároveň bežne priznávali funkcie istej racionalizácie procesného dokazovania, keďže sudca mal možnosť nariadiť jej zloženie obžalovanému prostredníctvom súdneho príkazu.²⁴ Naďalej však platilo, že ak ju povinný nebol ochotný podstúpiť alebo pri jej skladaní zlyhal (napríklad pri neschopnosti predviesť dostatočný počet spoluprisažníkov), mal sa považovať z predmetného skutku za vinného (ako *confessus*) a byť náležité potrestaný.²⁵ Uvedené konštatovanie sa netýkalo len trestných káz, z ktorých sa v neskoršom období začala očistná prisaha postupne vytrácať, ale taktiež prípadov občianskoprávnych, čo našlo svoju reflexiu aj vo viacerých sekulárnych právnych systémoch.²⁶ Chronologické prelínanie tohto inštitútu s ordá-

možno uviesť príklad muža podozrivého z lúpeže v noci, ktorý sa mal očistiť prisahou vykonanou položením prsta na rozpálené železo. Bližšie k tejto problematike pozri SILVING, „The Oath: I,” s. 1335–1336, 1348 a 1363.

²² Porov. Henry Charles LEA, *A History of the Inquisition of the Middle Ages in Three Volumes. Vol. I*, New York – London: The Macmillan Company, 1906, s. 454–455. Na druhej strane je však potrebné priznať, že tento druh prisahy v niektorých ohľadoch evokuje starorímske *sacramentum* uplatňované ešte v období legisakčného procesu. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad Alan WATSON, *Ancient Law and Modern Understanding. At the Edges*, Athens – London: The University of Georgia Press, 1998, s. 94 a Alan WATSON, *The Spirit of Roman Law*, Athens – London: The University of Georgia Press, 1995, s. 38 a 53–56.

²³ Porov. SILVING, „The Oath: I,” s. 1346 a 1359.

²⁴ Porov. MORIARTY, *Oaths in Ecclesiastical Courts: An Historical Synopsis and Commentary*, s. 17–18.

²⁵ Porov. Adhémar ESMEIN, *A History of Continental Criminal Procedure with Special Reference to France*, Boston: Little, Brown, and Company, 1913, s. 11.

²⁶ Porov. SILVING, „The Oath: I,” s. 1359.

liami možno zdôvodniť predovšetkým skutočnosťou, že i samotné ordálie sa nepovažovali len za dôkazný prostriedok, ale vyznačovali sa tiež očistnými funkciami.²⁷

Osobitné a výnimočné postavenie zaujali očistné prisahy vo formujúcom sa rímsko-kánonickom procese najmä po roku 1215, keď Štvrtý lateránsky koncil svojím osemnástym kánonom výslovne zakázal ordálie horúcim železom, studenou i horúcou vodou a súbojom, do toho času nazývané ako *purgatio vulgaris*.²⁸ Od toho času bola ešte výraznejšie do popredia stavaná tzv. *purgatio canonica*, označovaná tak s vedomou narážkou na svetský profajšok reflektujúci predovšetkým pohanské vzory. Väčšina autorov sa pritom zhodne v závere, že dôvodom zachovania očistných prisah bolo po zákaze ordálií nielen ich pokresťančenie, ale tiež aristokratický charakter umožňujúci ich využívať najmä pri procesoch so vznešenými osobami (predovšetkým šľachtici a klerici).²⁹ Tradične sa totiž malo za to, že tie disponujú privilegiom ich využitia v prípade všeobecne rozšírenej povesti (*fama*) o tom, že spáchali nejaký delikt.³⁰ Ako sme už uviedli, samotnému obžalovanému pri jej aplikovaní postačovalo prisážené deklarovanie svojej nevinu, pri ktorom mu asistovali spoluprisažníci prisahajúci, že veria jeho tvrdeniu.³¹ Prepojenie procesov opúšťania ordálií svetskými súdmi po ich odmietnutí Cirkvou

²⁷ Porov. Jiří VESELÝ, „O text IV. hlavy Rožmberské knihy,“ *Sborník věd právnických a státních* 36, č. 1–2 (1936): 159–163.

²⁸ Predmetný kánon klerikom výslovne zakazoval vynesenie alebo prednesenie rozsudku krvi, respektíve jeho vykonanie vrátane poskytovania pomoci pri *purgatio vulgaris*, a to najmä vo forme žehnaní a posväcovania používaných nástrojov. Porov. Concilium Lateranense quartum, can. 18. Bližšie k tejto problematike pozri BALDWIN, „The Intellectual Preparation for the Canon of 1215 against Ordeals,“ s. 613–636. Na ich označenie sa neskôr používal aj pojem *peregrinum iudicium*, keďže išlo o právne prostriedky rímsko-kánonickému procesu cudzie. Porov. Finbarr McAULEY, „Canon Law and the End of the Ordeal,“ *Oxford Journal of Legal Studies* 26, č. 3 (2006): 475 a 479.

²⁹ Porov. Hermann NOTTARP, *Gottesurteilstudien*, München: Kösel, 1956, s. 321n.

³⁰ Porov. Guilielmus Durantis, *Speculum iudiciale* 3,46. Na tomto základe sa mu tak napríklad od obdobia raného stredoveku umožňovalo podstúpiť očistnú prisahu so šiestimi alebo siedmimi spoluprisažníkmi namiesto súdneho súboja. Na druhej strane sa však na tento druh prisahy podstúpený laikmi dlhodobo formálne nenahliadalo ako na prisahu kánonickú. Pri osobách nižšieho statusu sa totiž malo za to, že nemôžu vziať Boha za svedka prostredníctvom slov. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad ESMEIN, *A History of Continental Criminal Procedure with Special Reference to France*, s. 84n.

³¹ Porov. James Q. WHITMAN, *The Origins of Reasonable Doubt. Theological Roots of the Criminal Trial*, New Haven – London: Yale University Press, 2008, s. 61–62.

s postupnou stratou viery v ne sa čoskoro prejavili najmä v skutočnosti, že sekulárni sudcovia bežne pristupovali v kauzách rozhodovaných pôvodne ordáliami k ich prenechávaniu na rozhodnutie duchovným tribunálom.³² Niektorí bádatelia dokonca zachádzajú tak ďaleko, že nahradenie ordálií týmito kresťanskými procesnými prostriedkami označujú za jeden z najdôležitejších faktorov pri upevňovaní kresťanskej viery, respektíve kristianizácii niektorých (celkom prirodzene najmä germánskych) národov.³³ I keď očistnú prísahu nebolo možné s určitosťou kvalifikovať v rozmere ordálie staršieho typu, a to najmä v zmysle vzývania istej formy „božieho súdu“, s ohľadom na jej rozhodujúci charakter, ktorý si zachovávala, naďalej vykazovala viaceré znaky tohto dôkazného prostriedku.

3. KLASICKÉ KÁNONICKÉ PRÁVO

Pokiaľ ide o vymedzenie očistnej prísahy v kánonickom práve, tá sa po germánskych vzoroch etablovala už v období raného stredoveku, najskôr v trestných a potom tiež v občianskoprávných kauzách.³⁴ Tento inštitút sa pritom spočiatku používal najmä pri procesoch s klerikmi a až neskôr boli k jej skladaniu po svetských vzoroch pripúšťaní i laici, a to najmä vtedy, keď absentoval žalobca či dostatočné dôkazné prostriedky, avšak existovala fáma alebo aspoň isté domnienky či indície naznačujúceho

³² Porov. LEA, *A History of the Inquisition of the Middle Ages in Three Volumes. Vol. III*, s. 428.

³³ Uvedené spočiatku našlo svoju reflexiu v zavedení niektorých kresťanských typov ranostredovekých ordálií, z ktorých možno spomenúť najmä skúšku krížom, zaveseným žaltárom alebo hostiou. Pretrvávajúce staršie náhľady sa však prejavovali napríklad v požiadavke niektorých prameňov či procesných príručiek, aby sa prisahalo na miestach, na ktorých predtým dochádzalo k uskutočňovaniu ordálií. Bližšie k tejto problematike pozri BARTLETT, *Trial by Fire and Water: The Medieval Judicial Ordeal*, s. 21n; Henry Charles LEA, *Superstition and Force. Essays on the Wager of Law – the Wager of Battle – the Ordeal – Torture*, Philadelphia: Collins, 1866, s. 206n a Vickie L. ZIEGLER, *Trial by Fire and Battle in Medieval German Literature*, New York: Camden House, 2004, s. 146n.

³⁴ Porov. X 5,34,1–16. Ako zaujímavosť možno uviesť, že niektoré manuály označujú používanie tejto prísahy v civilných kauzách výslovne za vynález kánonického práva. Porov. Seraphinus DE SERAPHINIS, *De privilegio juramentorum tractatus amplissimus, omnibus legum studiosis, tam in studio juris, quam in foro versantibus utilis et necessarius*, Francofurtum: Typis Johannis Andreae, 1679, s. 37.

spáchania deliktu konkrétnou osobou.³⁵ Celkom prirodzene, v zásade sa malo za to, že nik sa nestáva infamovaným (*infamatus*) len na základe púheho podozrenia (*suspicio*).³⁶ Procesné manuály ale trvali na tom, že ak sa niekto infamovaným už stal, na jeho očistenie a dokázanie nevinny nestačilo prisahaf *de veritate dicenda*, ale žiadala sa *purgatio canonica*.³⁷ Samotná infámia mala pritom povstať „u dobrých a vážených mužov“ (*apud bonos et graves viros*) a nemohla pochádzať od nepriateľov daného človeka.³⁸ I napriek postulátu rímsko-kánonického procesu, že zločinci nesmú zostať nepotrestaní, totiž musel každý dôkaz spĺňať atribút *luce*

³⁵ Porov. HOSTIENSIS, *Summa aurea* ad X 5, De purg. can. Viaceré pramene však zastávali opačný názor a zdôrazňovali, že pri absencii žalobcu nemá byť podozrivý k podstúpeniu očisty nútený. V tomto ohľade sa napríklad argumentovalo tým, že ani držiteľ nemusí pri chýbajúcom žalobcovi dokazovať titul svojej držby. Porov. Grat., C. 2, q. 5. Podľa väčšiny procesných manuálov nestačila k požadovaniu očistnej prisahy ani samotná *fama*, ale potrebné bolo čosi viac. V zásade sa tak ako podmienka ponímalo presvedčenie podstatnej časti spoločenstva, pričom názory nepriateľov podozrivého sa nebrali do úvahy. Porov. Guilielmus Durantis, *Speculum iudiciale* 3,46. Predovšetkým na tomto pozadí sa zdôrazňovalo, že očistná prisaha predstavovala jeden z najdôležitejších prostriedkov pri prechode od dôkazných prostriedkov vyjadrujúcich lojalitu k dôkazným prostriedkom orientovaným k zisteniu pravdy. Porov. SILVING, „The Oath: I,“ s. 1381. Obdobne sa požadovalo, aby sa očistná prisaha nepoužívala pri ľahkých podozreniach, avšak ani pri osobitne ťažkých a vážnych kauzách. Niektoré príručky výslovne konštatovali, že hrešia sudcovia, ktorí očistnú prisahu používajú príliš často. Pováčšine sa pritom poukazovalo na to, že práve pri uplatňovaní tohto inštitútu hrozí najväčšie nebezpečenstvo krivoprisažníctva, keďže prisahajúcim hrozia tresty postihujúce ich na tele či majetku, na základe čoho prestávajú myslieť v ľudskej krehkosti na Boha, uprednostňujúc veci ľudské na úkor večnosti. Porov. Augustinus LEYSERUS, *Meditationes ad Pandectas quibus praecipua iuris capita ex antiquitate explicantur, cum iuribus recentioribus conferuntur*. Vol. III et IV, Lipsia – Guelpherbytum: Apud Joh. Christophorum Meisnerum, 1735, s. 19 a 1248. Iné manuály zase neodporúčali aplikovanie očistnej prisahy v prípade existencie indícií umožňujúcich použitie tortúry. Porov. DE SERAPHINIS, *De privilegio juramentorum tractatus amplissimus, omnibus legum studiosis, tam in studio juris, quam in foro versantibus utiliset necessarius*, s. 36.

³⁶ Porov. HOSTIENSIS, *Lectura* ad X 2, De off. iud.

³⁷ Porov. HOSTIENSIS, *Lectura* ad X 2, De prob. a DE SERAPHINIS, *De privilegio juramentorum tractatus amplissimus, omnibus legum studiosis, tam in studio juris, quam in foro versantibus utiliset necessarius*, s. 19 a 35.

³⁸ Za takých okolností sa výslovne k očisťovaniu pristupovať nemalo. Porov. HOSTIENSIS, *Lectura* ad X 2, De test. a De praes.; *Summa aurea* ad X 5, De purg. can. a *Lectura* ad X 5, De accus. Všetko navyše naznačuje, že za splnenia všetkých podmienok bolo možné podozrivého k zloženiu očistnej prisahy súdom prinútiť, a to dokonca i pod hrozbou najprísnejších cirkevných trestov vo forme censúr. Porov. X 5,34,6; HOSTIENSIS, *Summa aurea* ad X 5, De apost. a BURN, *Ecclesiastical Law. In Four Volumes*. Vol. III, s. 258.

meridiana clarior.³⁹ Značná voľnosť sudcu pri zverovaní očistnej prísahy je zrejme najmä z ustanovenia, podľa ktorého mal pri zvažovaní jej použitia možnosť povolať svedkov k dokázaniu povesti obžalovaného.⁴⁰ Pokiaľ ide o spôsoby jej aplikácie, obžalovanému postačovalo prisážené deklarovanie svojej neviny, teda priame či aspoň nepriame popretie dôvodov infámie, pri ktorom mu asistovali spoluprisažníci (*compurgatores*), prisahajúci na svoju vieru, že veria jeho tvrdeniu.⁴¹ Čo sa týka ich počtu, ten sa počas storočí priebežne menil, i keď niektoré normy možno v tomto ohľade označiť za ustálené.⁴² Viacero bádateľov sa pritom zhodne v závere, že v klasickom kánonickom práve sa v zásade akceptovalo, že o počte spoluprisažníkov rozhoduje sudca.⁴³ Čo sa týka kvalít týchto

³⁹ Porov. Cod. Iust. 2,19,25 a X 5,39,35.

⁴⁰ Porov. HOSTIENSIS, *Lectura ad X 5, De accus.*; Gustavus Bernhardus BECMANNUS, *Fratrum Becmannorum consilia et decisiones. Pars. II*, Gottinga: Sumtibus Christiani Dieterichi, 1784, s. 355; Henricus BERGERUS, *Electa processus executivi, possessorii, provocatorii et matrimonialis*, Lipsia: Sumptibus haeredum Friderici Lanckischii, 1705, s. 314 a Antonius PERETIUS, *Opera omnia. Vol. I*, Roma: Societas Typographica, 1827, s. 337.

⁴¹ Porov. X 5,34,5 a 16; HOSTIENSIS, *Summa aurea ad X 5, De purg. can.* a *Lectura ad X 5, De purg. can.* Bližšie k tejto problematike pozri WHITMAN, *The Origins of Reasonable Doubt. Theological Roots of the Criminal Trial*, s. 61–62. Všetko pritom nasvedčuje tomu, že tento druh prísahy nebolo možné zložiť prostredníctvom zástupcu. Porov. HOSTIENSIS, *Lectura ad X 5, De purg. can.*

⁴² Porov. Grat., C. 2, q. 5, C. 18–19 a BERARDUS, *Gratiani canones genuini ab apocryphis discreti, corrupti ad emendationum codicum fidem exacti, difficiliores commoda interpretatione illustrati. Pars I. Tomus I*, s. 303.

⁴³ Porov. Richard H. HELMHOLZ, *The Spirit of Classical Canon Law*, Athens – London: The University of Georgia Press, 2010, s. 158–159. Vo všeobecnosti sa tak napríklad zaužívalo, že biskup sa očisťuje spolu s dvanástimi spoluprisažníkmi jeho hodnosti, teda s dvanástimi biskupmi. Kňaz sa mal potom očisťovať za pomoci šiestich kňazov a diakon troch iných diakonov. Celkom prirodzene, keďže pápež sa svätením nelíši od iných biskupov, aj on sa očisťoval s dvanástimi inými biskupmi. Ak sa potom laik infamoval v spoločnosti laikov, mal sa očisťovať za ich pomoci. Ak by však k tomu došlo medzi klerikmi, pri očisťovaní mu mali asistovať oni. Porov. HOSTIENSIS, *Summa aurea ad X 5, De purg. can.* V normách Korpusu kánonického práva možno ale nájsť i ustanovenie, podľa ktorého sa biskup očisťuje spolu s ďalšími piatimi alebo šiestimi biskupmi, kňaz so siedmimi kňazmi a diakon s tromi diakonmi. K očistnej prísaha sa za vopred stanovených podmienok pripúšťali aj rehoľníci a regulárni kanonici. Porov. Grat., D. 23, c. 5; C. 2, q. 5, c. 12 a 19 a X 5,34,3. Na inom mieste sa zase zdôrazňuje, že v prípade nevyhnutnosti, potrebe zabrániť škandálu, respektive eliminovať verejné pohoršenie je možné, aby sudca prikázal podozrivému povolať aj viac spoluprisažníkov, ako požadovalo právo. Porov. Grat., C. 2, q. 5, c. 18 a BERARDUS, *Gratiani canones genuini ab apocryphis discreti, corrupti ad emendationum codicum fidem exacti, difficiliores commoda interpretatione illustrati. Pars I. Tomus I*, s. 285. Zaujímavosťou zostáva, že väčšina komentárov sa zhodla v závere, že ak sú k dispozícii dvaja alebo traja spolupri-

osôb, mali byť vážené a dobrej povesti, a mať tú istú hodnotu a postavenie ako hlavný očisťujúci sa.⁴⁴ I keď spoluprisažníci nevypovedali o znalosti faktov, bezvýhradne sa po nich požadovalo minimálne to, aby dobre poznali obžalovaného po určité rozpätie času, ideálne od mladosti.⁴⁵

Ako sme už naznačili, pri skladaní očistnej prisahy bola v súlade s akuzačným princípom iniciatíva spočiatku výlučne na obžalovanom.⁴⁶ V klasickom kánonickom práve sa však zvykla bežne požadovať aj na základe príkazu sudcu.⁴⁷ Keďže niektoré kánonistické manuály zdôrazňovali, že už samotná výzva na podstúpenie očisty spôsobuje na povesti osoby istú škvrnu, miestami sa tiež pripúšťalo, aby strana, ktorá bola vyzvaná k jej zloženiu, túto výzvu vrátila protistrane.⁴⁸ Pokiaľ ide o účinky

---

sažníci, z pohľadu *ordo iudiciarius* to stačí. Zdá sa však, že horná hranica ich počtu bola určovaná značne voľne, čo možno ilustrovať jedným z manuálov požadujúcim pri očíšťovaní kardinála 72 spoluprisažníkov. Porov. X 2,18,1 a HOSTIENSIS, *Summa aurea* ad X 5, De frig. V tomto ohľade možno spomenúť ďalší náhľad vychádzajúci z tvrdenia, že počet spoluprisažníkov sa má úmerne odvíjať od závažnosti previnenia. Porov. X 5,34,10. Procesné príručky sa zaoberali aj otázkou, komu má skladať očistnú prisahu metropolita prímas. V takomto prípade sa konštatovalo, že by to mohol urobiť aj do rúk sufragánov a za ich súčinnosti, a to najmä v prípade, ak v krajine existuje len jedna metropola. Porov. HOSTIENSIS, *Lectura* ad X 5, De purg. can.

⁴⁴ Porov. HOSTIENSIS, *Summa aurea* ad X 5, De purg. can. Sudcovia boli pritom osobitne vyzývaní k opatrnému a taktnému postupu, a to najmä vtedy, keď podozrivý, ktorý mal podstúpiť očistnú prisahu, žil v cudzej alebo priamo nepriateľskej krajine. Porov. HOSTIENSIS, *Lectura* ad X 5, De purg. can.

⁴⁵ Z toho dôvodu sa žiadalo, aby išlo o „osoby zo susedstva“ (*personae, quae vicinae sunt*), dobre poznajúce minulé i súčasný život vrátane „reči“ prisahajúceho. Porov. X 5,34,11. Okrem toho sa po nich bežne požadovalo, aby najskôr prisahali *de credulitate*, teda ohľadom svojej dôveryhodnosti. Porov. X 5,34,13.

⁴⁶ Netreba navyše zabúdať na to, že vôľa očistiť sa mohla prameniť len zo snahy zbaviť sa infámie a nemusela priamo súvisieť s deliktom. Porov. HOSTIENSIS, *Lectura* ad X 5, De purg. can.

⁴⁷ Porov. SILVING, „The Oath: I,“ s. 1344–1345.

⁴⁸ Z toho dôvodu sa tiež zdôrazňovalo, že najmä klerici sa nemajú pripúšťať k očistnej prisaha, s výnimkou vážneho podozrenia zo zločinu. Oni sami pritom v zásade nemali možnosť slobodne sa rozhodnúť pre jej zloženie. Porov. HOSTIENSIS, *Lectura* ad X 3, De cohab. a *Lectura* ad X 5, De purg. can. Sudca mal preto prísne zvažovať, či pristúpi k uloženiu očistnej prisahy a v prípade nedostatku dôkazov a dobrej povesti infamovaného tak s určitou istotou robiť nemal. Porov. X 5,1,21. Porov. Adolphus NISSEN, *De periuri in iureiurando litis decisorio conditione*, Lipsia: Typis A. Edelmanni, Typographia Academiae, 1857, s. 22 a Ernestus Fridericus PFOTENHAVERUS, *Doctrina processus cum Germanici tum Saxonicum regii in usum praelectionum ordine systematico exposita*, Lipsia: Sumtibus Ioanni Sverhringii, 1827, s. 143–145. Na druhej strane sa však v zásade akceptovalo, že klerik, proti ktorému nepovstala vážnejšia škandál, môže aj po zložení očistnej prisahy naďalej pokračovať vo svojej pastoračnej činnosti. Porov. X 5,12,14. Vo všeobecnosti

očistnej prisahy, v zásade sa malo za to, že ak ju niekto nebol ochotný podstúpiť, alebo nebol schopný zabezpečiť si dostatočný počet spoluprisažníkov, kvalifikoval sa ako ten, čo sa priznal k tomu, čo sa mu kládlo za vinu.⁴⁹ Jej procesná dôležitosť a nevyhnutnosť náležitého zvažovania jej aplikácie sa prejavovala najmä v skutočnosti, že po jej zložení nebolo v zásade možné z toho istého zločinu obžalovaného obviňiť (v zmysle zásady *ne bis in idem*) druhý raz.⁵⁰ V prípade nepoužitia tohto druhu prisahy však v prípade obnovennej infámie opätovné žalovanie do úvahy prichádzalo.⁵¹ Podstúpenie očistnej prisahy so sebou ale automaticky nenieslo oslobodenie od úhrady nákladov sporu, pričom konečné rozhodnutie sa v tejto otázke v zásade ponechávalo na úvahe sudcu.⁵² Pokiaľ ide o stanovenie lehoty na jej zloženie, i tá závisela v prvom rade na rozhodnutí sudcu, od ktorého sa požadovalo stanovenie času primeraného okolnostiam prejednávanej kauzy.⁵³ Niektoré procesné príručky sa v tomto ohľade obmedzili len na konštatovanie, že očistu je možné dovoliť až do vydania rozsudku.⁵⁴ Iné manuály boli ale v tomto ohľade kon-

---

pritom platilo, že v prípade vážnejších podozrení sa postupovalo tak, že duchovný mal byť najskôr suspendovaný z úradu a benefícia. Ak sa potom v stanovenej lehote neočistil, malo sa pristúpiť k jeho kánonickému zbaveniu všetkých úradov a náležitému potrestaniu. Porov. HOSTIENSIS, *Lectura ad X 5, De purg. can.*

⁴⁹ Za takýchto okolností mal byť automaticky potrestaný. Pokiaľ ide o druh sankcie, ak mu napríklad pred očistnou prisahou hrozilo zosadenie z cirkevného úradu, po jej odmietnutí sa k tomu malo okamžite pristúpiť. Porov. MORIARTY, *Oaths in Ecclesiastical Courts: An Historical Synopsis and Commentary*, s. 17–18.

⁵⁰ V zásade sa totiž akceptovalo, že na očisteného sa má pozeráť ako na nevinného. Na druhej strane sa aj v súvislosti s touto prisahou zdôrazňovalo, že ak obžalovaný prisahá, má sa ponechať večnosti. Porov. Ioannes Balthasarus WERNHERUS, *Selectarum observationum forensium. Tomus III*, Ileana: Sumtibus Ioannis Wilhelmi Hartungii, 1749, s. 225.

⁵¹ Jeden z komentárov v tejto súvislosti argumentuje, že prisaha má väčšiu autoritu než samotný rozsudok. Porov. HOSTIENSIS, *Summa aurea ad X 5, De purg. can.*

⁵² Procesné príručky pritom výslovne odporúčali odsúdiť prisahajúceho na úhradu nákladov v prípade zjavnej váhavosti s pristúpením k prisaha. Porov. LEYSERUS, *Meditationes ad Pandectas quibus praecipua iuris capita ex antiquitate explicantur, cum iuribus recentioribus conferuntur. Vol. III et IV*, s. 24. Za iných okolností totiž platilo pravidlo, že pri použití očistnej prisahy si strany medzi sebou náklady neuhrádzali, i keď sa pripúšťala istá forma kompenzácie medzi nimi. Porov. WERNHERUS, *Selectarum observationum forensium. Tomus III*, s. 45 a 282.

⁵³ Porov. Antonio DEL RE, *Tractatus novus, perspicuus et absolutus de iuramento calumniae*, Osnabrugum: Apud Joannem Georgium Schwänderum, 1676, s. 98.

⁵⁴ Porov. Georgius BRECHTUS, *Tractatus de iuramento calumniae*, Argentoratum: Apud Christophorum Heydenum, 1617, s. 74. Iný manuál však obmedzil v súkromnoprávných sporoch možnosť použitia očistenia len do *litis contestatio*. Porov. DE SERAPHINIS,

krátnejšie a namiesto uprednostnenia *discretio* sudcu určili na očistenie dobu ôsmich dní odo dňa jej uloženia súdom.⁵⁵ S nezachovaním tejto lehoty sa spájali viaceré účinky, pričom niektoré príručky neváhali takéto konanie prirovnať ku krivoprisažníctvu a podľa toho dotknuté osoby aj trestať.⁵⁶ Obdobne, ak by sa podozrivý nedostavil v stanovený termín na očistu, malo sa za to, že zlyhal a je potrebné ho považovať za vinného.⁵⁷

Ako sme už naznačili, okrem klerikov patrili k privilegovaným osobám, ktorým sa v zásade umožňovalo využitie očistnej prisahy, šľachtici. Samotný šľachtic alebo jeho rečník mal za takýchto okolností ešte pred zahájením procesu upozorniť súdnych úradníkov na svoje postavenie, na základe čoho sa malo postupovať podľa osobitých pravidiel a princípov.⁵⁸ Rovnako však platila aj opačná zásada, na základe ktorej sa neumožňovalo zloženie očistnej prisahu osobám potulným, zločincom (osobitne predovšetkým krivoprisažníkom) či spurným, pri ktorých sa automaticky predpokladali ich sklony ku krivoprisažníctvu a podľa toho sa k nim aj pristupovalo.⁵⁹ S ohľadom na jej silu, už spomenutú schopnosť rozhodnúť kauzu a zároveň nemožnosť v prípade jej podstúpenia do budúcnosti trestať podozrivého, sa pri tomto druhu prisah osobitne dbalo na zachovanie špecifickej slávnostnej formy jej skladania. V Nemecku sa tak malo očistne prisahať so zohnutým chrbtom na kolenách,

---

De privilegio juramentorum tractatus amplissimus, omnibus legum studiosis, tam in studio juris, quam in foro versantibus utiliset necessarius, s. 148 a HOSTIENSIS, *Summa aurea ad X 1, De temp. ord.* Niektoré procesné príručky na margo tejto problematiky výslovne uvádzali, že je „náročná a veľmi zamotaná“ (*difficilis et valde intricata*). Porov. DEL RE, *Tractatus novus, perspicuus et absolutus de juramento calumniae*, s. 74.

⁵⁵ V tomto ohľade určite neprekvapuje, že väčšina príručiek vykazuje v tejto otázke značné nezrovnalosti. Jedna z nich napríklad nepriamo uprednostnila partikulárne právne obyčaje, deklarujúc, že táto lehota sa pri manželských kauzách môže líšiť v závislosti od zvykov toho-ktorého kraja. Porov. BERGERUS, *Electa processus executivi, possessorii, provocatorii et matrimonialis*, s. 316.

⁵⁶ Porov. DE SERAPHINIS, *De privilegio juramentorum tractatus amplissimus, omnibus legum studiosis, tam in studio juris, quam in foro versantibus utiliset necessarius*, s. 237.

⁵⁷ Porov. HOSTIENSIS, *Lectura ad X 5, De haer.*

⁵⁸ Porov. HOSTIENSIS, *Lectura ad X 5, De priv.*

⁵⁹ Porov. Thoma DEL BENE, *Tractatus de iuramento in quo de eius et voti relaxationibus, irrationibus, commutationibus, et dispensationibus; necnon de mendacio, periurio, adiuratione, ceterisque ad ipsa pertinentibus eruditissime tractatur*, Lugdunum: Sumptibus Ioannis-Antonii Huguetani et Guillelmi Barbieri, 1669, s. 590n. Obdobne sa nepripúšťalo, aby očistnú prisahu podstúpil kňaz, ktorý by takýmto spôsobom mohol nepriamo odhaliť obsah spovedného tajomstva. Porov. LEYSERUS, *Meditationes ad Pandectas quibus praecipua iuris capita ex antiquitate explicantur, cum iuribus recentioribus conferuntur*. Vol. III et IV, s. 308, 1178 a 1217.

pri zapálených sviečkach, otvorených dverách a oknách (v záujme zabezpečenia verejnosti), pri križi a na predložene Sväté Písmo. Bežne sa ale pristupovalo tiež k prisahaniu na relikvie, čím sa mal obdobne zdôrazniť slávnostný charakter aplikovania tohto inštitútu.⁶⁰ Takmer všetky procesné príručky zdôrazňujú, že v prípade opomenutia zachovať uvedené náležitosti sa očista posudzovala ako neúspešná.

Viaceré osobitosti vykazovalo pri uplatňovaní očistnej prisahy stíhanie deliktu herézy, ktorý bol v období stredoveku radený k najväčším, keďže ohrozoval spoločnosť ako celok. V ranom stredoveku sa mal pritom obžalovaný očisťovať prostredníctvom božieho súdu, predvedením prisázných svedkov alebo ponukou súboja so žalobcom alebo s jeho prisáznymi svedkami. Po rozvinutí inkvizičného procesu v 12. storočí sa po umožnení podstúpiť tento druh prisah podozrivý očisťoval nielen zo súčasných, ale i minulých skutkov.⁶¹ Toto privilegium sa však poskytovalo len za tých okolností, ak nebol pre herézu infamovaný natoľko, že mu zákon túto možnosť výslovne uprel.⁶² Ak sa mu zloženie očistnej prisahy umožnilo, muselo sa tak stať do jedného roka, a to pod hrozbou sebausvedčenia a podstúpenia tých najprisnejších trestov ukladaných spurným heretikom.⁶³ Po jej absolvovaní obvineným malo

⁶⁰ Porov. BERGERUS, *Electa processus executivi, possessorii, provocatorii et matrimonialis*, s. 315–316 a HOSTIENSIS, *Summa aurea* ad X 5, De sim.

⁶¹ Najmä od toho momentu sa cirkevným sudcom priznávali pri stíhaní zločinov aktívnejšie úlohy a mohli postupovať proti páchatelom verejne známych zločinov *ex officio*, a to aj v prípade neexistencie žalobcu. Okrem toho bolo možné iného obviniteľ zo zločinu (*denunciatio*) bez toho, aby na seba takáto osoba brala bremeno a riziko žaloby vznesenej v akuzačnom procese. Tieto postupy boli čoskoro akceptované i laickým súdnictvom, a to najmä v severoitalských mestách a francúzskej monarchii. Porov. James B. GIVEN, *Inkvizície a stredoveká spoločnosť. Moc, kázeň a odpor v Languedocu*, Neratovice: Verbum, 2008, s. 40–41.

⁶² Porov. LEA, *A History of the Inquisition of the Middle Ages in Three Volumes*. Vol. III, s. 301 a 451. V tejto súvislosti je namieste pripomenúť pravidlo, že v ťažkých kauzách sa nemá očista preferovať. Porov. LEYSERUS, *Meditationes ad Pandectas quibus praecipua iuris capita ex antiquitate explicantur, cum iuribus recentioribus conferuntur*. Vol. III et IV, s. 1248. Obvinený mohol byť pripustený k prisaha aj v prípade nemožnosti dosiahnutia plného kánonického dôkazu, ako napríklad v prípade jedného svedka. Ako však preukazujú zachované záznamy, cirkevným sudcom poväčšine nestačili na odsúdenie človeka dobrej povesti zo zločinu herézy ani dvaja svedkovia. Porov. LEA, *A History of the Inquisition of the Middle Ages in Three Volumes*. Vol. I, s. 434.

⁶³ Podľa Sicílskych konštitúcií cisára Fridricha II. z roku 1231 pri heréze platilo, že ak nebol obvinený schopný obstaráť si potrebný počet spoločisťujúcich alebo to opomenul urobiť v lehote jedného roka, mal byť odsúdený ako heretik na upálenie zaživa. Bližšie k tejto problematike pozri LEA, *A History of the Inquisition of the Middle Ages in Three*

štrnásť životom osvedčených spoluprisažníkov dobrej povesti a tej istej hodnosti prisahať, že veria jeho prisaha.⁶⁴ I napriek tomu väčšina procesných manuálov zdôrazňovala, že ani potom nebola takáto osoba celkom zbavená všetkých podozrení, a to najmä v prípade pretrvávajúceho silného podozrenia voči nej. Aj z toho dôvodu musel obvinený popri zložení očistnej prisahy pristúpiť i k verejnému zrieknutiu sa herézy.⁶⁵ Tento prístup sa pritom zachovával už od čias zriadenia biskupskej inkvizície, čo potvrdili i Otcovia Štvrtého lateránskeho koncilu (r. 1215) konštatujúc, že osobám podozrivým, ale neusvedčeným z herézy sa má umožniť dokázať svoju nevinnosť očistením sa. Preto mali navrhnúť určitý počet svedkov pripravených slávnostne odprisahať, že podozrivý je pravej viery. V prípade neabsolvovania celej procedúry v rámci lehoty jedného roka takáto osoba upadala do exkomunikácie *latae sententiae* a považovala sa za usvedčeného heretika.⁶⁶ Tento postup bol akceptovaný i po zriadení pápežskej inkvizície a neskôr sa uplatňoval aj pri tzv. čarodejníckych procesoch.⁶⁷

4. VYBRANÉ HISTORICKÉ PRÍKLADY

Ak by sme sa zamerali na konkrétne historické príklady, tých máme s ohľadom na frekvenciu používania *purgatio canonica* k dispozícii veľké množstvo. Historické pramene, procesné manuály, ako aj iné záznamy pritom potvrdzujú, že tento inštitút sa pravidelne používal pri obvine-

---

Volumes. Vol. I, s. 421–422 a 454–457; Francisco BETHENCOURT, The Inquisition. A Global History, 1478–1834, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 61; LEA, A History of the Inquisition of the Middle Ages in Three Volumes. Vol. III, s. 193 a X 5,2,13.

⁶⁴ Porov. X 5,1,19 a HOSTIENSIS, Summa aurea ad X 5, De purg. can.

⁶⁵ Ani takýto úkon však neznemožňoval v budúcnosti začať konanie vo veci herézy proti takejto osobe znovu, skôr naopak, ďalšie podozrenia boli kvalifikované nielen v rovine opätovného upadnutia do infámie, ale tiež recidívy. Bližšie k tejto problematike pozri LEA, A History of the Inquisition of the Middle Ages in Three Volumes. Vol. I, s. 456 a 462 a X 5,2,9.

⁶⁶ Do jedného roka sa mali pod sankciou exkomunikácie a straty občianskych práv (nemožnosť zastávať verejný úrad, strata aktívneho i pasívneho dedičského práva) uzmiert s Cirkvou aj tí, ktorí neboli nevyhnutne podozriví zo zastávania heretických názorov, avšak ponúkli ochranu alebo pohostinnosť či akýkoľvek iný druh pomoci heretikom. Porov. Bernard HAMILTON, The Medieval Inquisition, New York: Holmes & Meier, 1989, s. 31–32.

⁶⁷ Porov. LEA, A History of the Inquisition of the Middle Ages in Three Volumes. Vol. III, s. 527.

niach z falšovania listín, pri odstraňovaní iregularít svätenia (napríklad pri vade narodenia spočívajúcej v podozrení, že kandidát je synom kňaza), požičičavani na úrok, simónii, apostáze, krádeži, vražde, podvode, spurnosti, pri sporoch o benefíciách (nie však pri ich získavaní) a cirkevné úrady, obchodných kontraktach (najmä kúpnej zmluve), pri manželských kauzách (napríklad pri obvinení z cudzoložstva alebo dokazovanie *impotentia coeundi*), prípadoch týkajúcich sa držby, znásilnenia, zločinov narušujúcich verejný mier, ale tiež mágie a, ako sme už uviedli, taktiež herézy.⁶⁸ Jedným z najznámejších historických príkladov je očistná prisaha pápeža Leva III. (795–816) pred kráľom Karolom I. Veľkým (768/800–814), ku ktorej pristúpil po obvineniach z krivej prisahy a cudzoložstva.⁶⁹ Keďže franský panovník akceptoval zásadu, že nik nemôže súdiť rímskeho biskupa (*prima Sedes a nemine iudicatur*), týmto spôsobom sa pápežovi podarilo zachrániť svoju česť i postavenie.⁷⁰ Pokiaľ ide o detailnejšie spôsoby použitia tejto prisahy, pápež sa očisťoval pred dvadástimi biskupmi, za účasti franského kráľa, ale tiež svojho kléru a ľudu zhromaždeného v Bazilike sv. Petra. Samotná prisaha mala znieť približne nasledovne:

Auditum est, fratres carissimi, qualiter mali homines gravia crimina in me confixerunt. Quamobrem ego Leo Pontifex sanctae Romanae ecclesiae purifico me in conspectu vestro coram Deo et angelis eius, quia criminosas istas et sceleratas res, quas illi mihi obiciunt, nec perperavi, nec perpetrare iussi.⁷¹

⁶⁸ Porov. Grat., D. 50, d. p. c. 35; C. 2, q. 5, c. 19; X 5,3,13; 5,9,3; 5,20,8; 5,31,15; 5,33,14; 5,34,8 a 14; HOSTIENSIS, *Summa aurea* ad X 1, De temp. ord.; *Summa aurea* ad X 2, De cont. a De usuc.; *Summa aurea* ad X 5, De purg. can.; BERGERUS, *Electa processus executivi, possessorii, provocatorii et matrimonialis*, s. 314 a 317; LEYSERUS, *Meditationes ad Pandectas quibus praecipua iuris capita ex antiquitate explicantur, cum iuribus recentioribus conferuntur*. Vol. III et IV, s. 21; PERETIUS, *Opera omnia*. Vol. I, s. 365; WERNHERUS, *Selectarum observationum forensium*. Tomus III, s. 6 a 62; DE SERAPHINIS, *De privilegio iuramentorum tractatus amplissimus, omnibus legum studiosis, tam in studio juris, quam in foro versantibus utilis et necessarius*, s. 36–38 a 263; DEL BENE, *Tractatus de iuramento in quo de eius et voti relaxationibus, irritationibus, commutationibus, et dispensationibus; necnon de mendacio, periurio, adiuratione, ceterisque ad ipsa pertinentibus eruditissime tractatur*, s. 594 a 600 a LEA, *A History of the Inquisition of the Middle Ages in Three Volumes*. Vol. III, s. 433.

⁶⁹ Porov. BERARDUS, *Gratiani canones genuini ab apocryphis discreti, corrupti ad emendationum codicum fidem exacti, difficiiores commoda interpretatione illustrati*. Pars I. Tomus I, s. XLIV a 285.

⁷⁰ Bližšie k tejto problematike pozri napríklad Drahomír SUCHÁNEK – Václav DRŠKA, *Církevní dějiny. Antika a středověk*, Praha: Grada, 2013, s. 119n.

⁷¹ V preklade: „Bolo počuté, najdrahší bratia, ako ma zlí ľudia obvinili z vážnych zločinov. Preto ja, Lev, veľkňaz svätej Rímskej cirkvi, sa očisťujem pred Vašími zrakmi,

Pokiaľ ide o ostatných biskupov, uviesť možno príklad očisťovania jedného z nich z deliktu simónie. Jedna z pápežských dekretálií v tomto ohľade konkrétne ustanovila, aby k tomu došlo spolu so siedmimi inými klerikmi (traja biskupi a štyria opáti alebo rehoľní kňazi). Samotné znenie očisty malo pozostávať z citovaného vyhlásenia „... quod pro ecclesiasancti Petri presbytero danda nec ipse per se, nec per submissam personam, nec aliquis pro eo se sciente pretium receptit“.⁷² Prísaha sa mala potom vykonať najskôr na sväté evanjeliá, pričom to isté museli urobiť aj spoluprisačníci, deklarujúc svoju vieru v pravdivosť toho, čo odprisahal hlavný prisahajúci.⁷³ Iným príkladom je očisťovanie sa kandidáta na povýšenie do cirkevného úradu, ktorý tak musel urobiť so siedmimi spoluprisačníkmi, v záujme dokázania neexistencie irregularity, respektíve irregularít voči jeho osobe.⁷⁴ Pramene upravovali relatívne konkrétny procesný postup aj pri cudzoložstve klerika, ktoré sa stalo všeobecne známym. Kompetentné cirkevné autority v tomto prípade dokonca ustanovili, že za týchto okolností nie sú potrební ani žalobca, ani svedkovia. Na druhej strane ale zdôraznili, že ak by toto podozrenie povstalo len na základe fámy, k odsúdeniu duchovného by nepostačovali len svedectvá neprisažných svedkov. Ak by však z uvedeného povstal vážny verejný škandál, malo sa pristúpiť k výzve na podstúpenie očistnej prisahy a v prípade zlyhania pri jej skladaní k uloženiu trestu.⁷⁵ Tento postup požadovali iné pramene aj pri kňazovi infamovanom na základe výlučného svedectva ženy, ktorá tvrdila, že s ním spáchala cudzoložstvo. I za týchto okolností nemal byť kňaz automaticky potrestaný, ale v prvom rade sa mu malo umožniť podstúpenie očistnej prisahy. Ak ju zložil, mal byť oslobodený, avšak za iných okolností suspendovaný z úradu a podrobený ďalším sankciám. Celkom prirodzene, aj v takomto prípade musel svoje očisťovanie podstúpiť spolu s ďalšími spoluprisačníkmi, konkrétne piatimi kňazmi zo susedných farností.⁷⁶

---

pred Bohom a jeho anjelmi, pretože som nespáchal tie zločiny a delikty, ktoré sa mi kladú za vinu, ani som neprikázal ich vykonať.“ Porov. Grat., C. 2, q. 5, c. 18.

⁷² Vo voľnom preklade, že prisahá na sväté evanjeliá, že vedome neobdržal žiadnu majetkovú výhodu skrze seba alebo inú osobu. Porov. X 5,34,5.

⁷³ Porov. X 5,34,5.

⁷⁴ V takomto prípade sa k svedectvu pripúšťali laici i ženy a svedkovia *de auditu*. V prípade neočistenia sa, mala byť takáto osoba kánonicky zbavená úradu. Porov. X 2,20,33.

⁷⁵ Porov. X 3,2,7.

⁷⁶ Porov. X 5,15,5. Ináč sa postupovalo v prípade, ak boli obžalovaní z cudzoložstva dvaja. Keď sa jeden z nich priznal a druhý popieral, popierajúci sa mal očistiť pravdepo-

Najlepšie o fungovaní tohto inštitútu snáď vypovedá prípad kňaza infamovaného zo zločinu incestu, o ktorom hovorí jedna z pápežských dekretálií, detailne špecifikujúc spôsoby jeho riešenia. Keď mu jeho biskup, teda riadne príslušný sudca, nariadil očistu, on ju odmietol, na základe čoho bol na synode oficiálne zosadený z úradu farára. Kňaz však namiesto pokánia túto ženu pred očami verejnosti vzápätí nasťahoval do svojho domu. Podľa kánonického práva mal byť za týchto okolností podrobený ďalším trestom (najmä strate všetkých materiálnych pozitívov) a, celkom prirodzene, očistná prisaha sa mu už ponúkať nemala. Kňaz sa napokon v strachu zo straty živobytia obrátil na Svätú stolicu, ktorej neváhal predložiť falošné listiny, plánujúc poskytnúť i ďalšie dôkazy prostredníctvom svedkov. Svoju obhajobu postavil predovšetkým na tvrdení, že bol infamovaný nepriateľmi, kvôli čomu mal tiež odmietnuť kánonické očistenie. Okrem toho osobitne zdôraznil, že bol zo svojich kostolov vypudený násilím.⁷⁷ Pápež Inocent III. (1198–1216) všetko zvážil a napokon nielen dôrazne odmietol tomuto kňazovi vrátiť kostoly, ale aj oslobodenie spod žalôb, keďže jeho delikt bol všeobecne známy a jeho farníci boli priamymi svedkami jeho zločinov. Keď sa mu navyše veľkoryso ponúkla *purgatio canonica*, obdobne to nevyužil. Z toho dôvodu mal byť voči nemu vynesený rozsudok a možnosť očistenia sa mu už poskytnúť nemala.⁷⁸ O použití očistnej prisahy pri vyšetrovaní deliktu herézy nás zase informujú napríklad inkvizičné záznamy pochádzajúce z Francúzska roku 1336, opisujúce vypočúvanie príslušníkov tzv. luciferiánskej herézy. Tie prezrádzajú, že pristihnutým štrnástim bolo umožnené podstúpiť očistnú prisahu, avšak po tom, čo sa im nepodarilo zabezpečiť si potrebný počet spoluočisťujúcich boli vydaní na potrestanie svetskej moci.⁷⁹ Iným je príklad súdneho zvažovania umožnenia synovi prijať dedičstvo po otcovi – heretikovi, odsúdenom len vo vnútornom fóre. Potomkovi sa nakoniec vyšlo v ústrety, ale za podmienky podstúpenia očistnej prisahy, deklarovania, že s herézou nikdy nemal a stále nemá nič spoločné, a jej slávnostného zrieknutia sa. Ak by

dobným rozsudkom a ten, kto sa priznal konať pokánie. Porov. Grat., C. 2, q. 5, c. 24.

⁷⁷ Témou „despoliovania“ z cirkevných benefícií som sa detailne zaoberal v diele Vojtech VLADÁR, *Remedia spolii v stredovekom kánonickom práve*, Praha: Leges, 2014.

⁷⁸ Porov. X 5,34,15.

⁷⁹ Porov. LEA, *A History of the Inquisition of the Middle Ages in Three Volumes. Vol. I*, s. 456 a Henry Charles LEA, *A History of the Inquisition of the Middle Ages in Three Volumes. Vol. II*, New York – London: The Macmillan Company, 1922, s. 375.

sa však po takejto očiste k heréze vrátil, mal byť prísne kánonicky potrestaný a automaticky odovzdaný na potrestanie svetskému ramenu.⁸⁰

ZÁVER

Čo sa týka očistnej prisahy, slovo „očistiť sa“ sa odjakživa používalo nielen v právnickom, ale tiež metafyzickom kontexte v zmysle obnovenia či uznania nevinnosti zo strany komunity alebo božstva, ako aj odstránenia vady právneho úkonu. Z toho dôvodu sa i samotná právnická terminológia súvisiaca s pojmom *purgatio canonica* tvorila postupne a dlhodobo zahŕňala výrazy používané ešte za čias procesnoprávnej dominancie ordálií. Z celkového hľadiska možno konštatovať, že historický vývoj tohto inštitútu skvele odzrkadľuje i samotný vývoj dokazovania v európskej právnickej tradícii. Predmetné konštatovanie je o to zaujímavejšie, že základy očistnej prisahy nenachádzame v rímskom práve, ale v práve germánskom.⁸¹ Ako sme už spomínali, pri germánskoprávnej skúške prisahou sa prisahajúci mohol spočiatku brániť jej podstúpením, spolu so spoluprisahajúcimi z jeho príbuzenstva, ktorí neboli v skutočnosti svedkami (i napriek tomu, že ich tak pramene bežne titulovali), ale spoločistiujúcimi sa bez znalosti faktov.⁸² Samotná mágia tohto úkonu rozhodujúceho kauzu mala pritom spočívať predovšetkým v počte spoluprisažníkov, neskôr tiež v ich statuse. I keď v neskoršom období bola táto forma dokazovania nahradená svedkami, ich počet zostával naďalej rozhodujúcim faktorom, reflektujúcim pôvodnú dôležitosť požadovaného počtu spoločistiujúcich sa. Keďže sudcovia boli takýmito formalitami pri svojom rozhodovaní viazaní, mohli by sme konštatovať, že aj samotné svedectvá bolo možné v uvedených fázach procesnoprávneho vývoja vnímať predošetkým v zmysle istého druhu ordálie. Rovnakým spôsobom možno napokon nahliadať aj na priznávanie plnej dôkaznej sily len prisaznému svedectvu.⁸³ Uvedené napokon dlhodobo nachádzalo svoju

⁸⁰ POROV. HOSTIENSIS, *Summa aurea ad X 5, De haer.*

⁸¹ V germánskom práve tak prisaha zostávala podstatnou časťou svedectva, pričom schopnosť svedčiť sa prakticky stotožňovala so schopnosťou podstúpiť prisahu. POROV. BARTLETT, *Trial by Fire and Water: The Medieval Judicial Ordeal*, s. 79.

⁸² POROV. THAYER, *A Preliminary Treatise on Evidence at the Common Law*, s. 25.

⁸³ POROV. SILVING, „The Oath: I,“ s. 1336, 1342–1343 a 1363. Tento postup sa líšil napríklad od biblických vzorov, keďže Starý, ani Nový zákon ho nepoznali. POROV. HAROLD B. CLARK, *Biblical Law*, Portland: Binfords & Mort, 1943, s. 268¹³; JACOB W. EHRLICH, *The*

reflexiu i v modernom práve, v ktorom sa sudcom neumožňovalo vydanie rozsudku postavenom len na neprísaznom svedectve, a to i napriek tomu, že by konkrétnemu svedkovi bolo možné veriť i bez neho.⁸⁴ Až postupom času tak začalo dochádzať k preferovaniu dôkazných prostriedkov smerujúcich k nachádzaniu faktov a potláčaniu kritéria počtu svedkov a prisahy *de credibilitate*, jednoznačne preferujúc *testes de scientia*.⁸⁵ I v rámci tohto vývoja zohral jednu z najdôležitejších úloh rímsko-kánonický proces, ktorý síce akceptoval očistnú prisahu, avšak od začiatku uprednostňoval prisahu *de veritate dicenda* a slobodné hodnotenie dôkazov sudcom.⁸⁶ V tomto kontexte je zároveň potrebné priznať, že aj samotnú *purgatio canonica* možno (či už hľadiska spôsobov aplikácie alebo účinkov) hodnotiť v prvom rade v zmysle istej formy ordálie, keďže ani v jej prípade sa neriešilo, či prisahajúci a osobitne najmä spoluprisačníci disponovali nejakými znalosťami ohľadom faktov.⁸⁷ Vyššie uvedené náhľady týkajúce sa dokazovania prostredníctvom svedkov sa napokon odzrkadlili aj v porotcovskom súdnom konaní, na ktorom je vystavaný súdny „common law“ systém.⁸⁸

Holy Bible and the Law, New York: Oceana Publications, 1962, s. 94–95 a 171 a KUTTNER, *Die juristische Natur der falschen Beweisaussage: Ein Beitrag zur Geschichte und Systematik der Eidesdelikte, zugleich zur Frage einer Beschränkung der Strafbarkeit auf erheblich falsche Aussagen*, s. 11.

⁸⁴ Porov. Ernst LÖWENTHAL, *Der Gerichtseid*, Frankfurt: Selbstverlag, 1929, s. 24–25 a SILVING, „The Oath: I,“ s. 1364–1365.

⁸⁵ Porov. Mirjan DAMAŠKA, *Evaluation of Evidence. Pre-Modern and Modern Approaches*, Cambridge: Cambridge University Press, 2019, s. 13.

⁸⁶ Uvedené konštatovanie platí i napriek premise, že ani použitie prisahy *de veritate dicenda* nemôže byť nikdy ponímané v zmysle dôkazu jasne indikujúceho pravdu. Porov. Helen SILVING, „Law and Fact in the Light of the Pure Theory of Law,“ in *Interpretations of Modern Legal Philosophies. Essays in Honor of Roscoe Pound*, ed. Paul Sayre, New York: Oxford University Press, 1947, s. 642.

⁸⁷ Porov. SILVING, „The Oath: I,“ s. 1345. Neskôr sa tento druh prisahy začal ponímať v zmysle sľubu obvineného k hovorení pravdy (*de veritate dicenda*), zatiaľ čo prisahy spoluprisačníkov boli naďalej chápané ako *iusiuranda de credulitate*, potvrdzujúce dobrú povesť podozrivého alebo ich dôveru v jeho víťazstvo v kauze. Porov. C. 2, q. 5, c. 20. Bližšie k tejto problematike pozri Ariette, LEBIGRE, *La Justice du Roi: La vie judiciaire de l'ancienne France*, Paris: Editions Complexe, 1995, s. 204.

⁸⁸ Aj samotné ordálie súbojom pôvodne nahradené porotcovským rozhodovaním s argumentom, že zatiaľ čo duel sa rozhoduje na základe prisazného svedectva jednej osoby, pri porote sa žiada prisaha dvanástich spravodlivých mužov. Kauzu tak rozhodovala moc prisahy, spolu s počtom členov poroty, podobne ako to bolo kedysi pri požadovaní stanoveného počtu spoločistujúcich sa. Porov. SILVING, „The Oath: I,“ s. 1364–1365.

Pokiaľ ide o kánonickoprávnu schému súdneho vyšetrovania faktov, tá bola pôvodne postavená na viere, že súdna prisaha má skutočnú dôkaznú hodnotu a svedectvu pod prisahou vykonanému kompetentnými svedkami možno automaticky veriť. Uvedené koncepčné ponímanie tohto inštitútu sa navyše celkom plynule prepojilo so štandardom plného dôkazu (*probatio plena*), ktorý bol akceptovaný Katolíckou cirkvou dávno pred zákazom ordálií.⁸⁹ Ten v prvom rade vychádzal z pravidiel Svätého Písma požadujúcich, aby každé tvrdenie bolo dokázané svedectvom dvoch alebo troch osôb.⁹⁰ Najmä na tomto pozadí sa začalo v trestnom procesnom práve čoskoro výslovne požadovať, že pre odsúdenie obžalovaného je potrebné svedectvo dvoch očitých svedkov.⁹¹ Viacerí bádatelia praktické uplatňovanie tejto zásady charakterizujú v zmysle mechanickej aplikácie pravidiel kvantity a kvality dôkazov.⁹² Podobne ako v každej inej ranostredovekej schéme zisťovania dôkazov totiž aj v prípade rímsko-kánonického procesu spočiatku principiálne dominovala snaha uistiť verejnosť, že prinajmenšom v prípade zločinov trestaných kapitálnymi trestami si Boh rezervoval konečné rozhodnutie pre seba.⁹³ Celkom prirodzene, predstavitelia Cirkvi si boli zároveň od začiatku veľmi dobre vedomí rizika krivých prisah a falošných svedectiev, na ktoré sa v teologických traktátoch poukazovalo najneskôr

---

⁸⁹ Porov. WHITMAN, *The Origins of Reasonable Doubt. Theological Roots of the Criminal Trial*, s. 99.

⁹⁰ Porov. Dt 17,2–7. Bližšie k tejto problematike pozri Jiří Bílý, *Christianizace římského antického státu. Stát – Právo – Náboženství – Společnost*, Ostrava: Key Publishing, 2015, s. 181.

⁹¹ Ak by totiž sudca uložil trest smrti alebo zmrzačenia nevinnému na základe svedectva očitých svedkov a toto by bolo falošné, zodpovednosť by neniesol on, ale svedkovia. Viacerí bádatelia sa pritom zhodujú v závere, že požiadavka dvoch očitých svedkov pre usvedčenie bola do procesného práva zavedená v snahe poskytnúť obranu prelátom pred zlomyseľnými obžalobami zo strany predstavitel'ov svetskej moci. Bližšie k tejto problematike pozri Francesco RUFFINI, *L'actio spolii – studio storico-giuridico*, Torino: Fratelli Bocca, 1889, s. 210 a 426.

⁹² Porov. Barbara J. SHAPIRO, *Probability and Certainty in Seventeenth-Century England*, Princeton: Princeton University Press, 1983, s. 174. Zaujímavosťou zostáva, že zatiaľ čo viacerí z nich vysvetľujú tento prístup nadväznosťou na všeobecnú vieru v mágiu, iní ho označujú za výsledok jej definitívneho odmietnutia. Bližšie k tejto problematike pozri DAMAŠKA, *Evaluation of Evidence. Pre-Modern and Modern Approaches*, s. 10 a 129; Jean-Marie CARBASSE, *Introduction historique au droit*, Paris: P.U.F., 1999, s. 175 a Rebecca V. COLMAN, „Reason and Unreason in Early Medieval Law,“ *Journal of Interdisciplinary History* 4 (1975): 571–591.

⁹³ Porov. WHITMAN, *The Origins of Reasonable Doubt. Theological Roots of the Criminal Trial*, s. 210.

od 8. storočia.⁹⁴ Z toho dôvodu sa na jednej strane falošným svedkom hrozilo prísnyimi trestami a zároveň sa veľmi skoro vytvorili pravidlá ako postupovať v prípade, ak mal sudca v trestnom procese k dispozícii prisážené vyhlásenia, ktoré si odporovali.⁹⁵ Viacerí právni historici pritom uvádzajú, že automaticky sa neverilo dokonca ani nerozporným svedectvám pod prisahou.⁹⁶ Hlavné pravidlo na riešenie týchto situácií spočívalo v nevyhnutnosti uprednostniť svedectvá väčšieho počtu prisážených svedkov, ktoré mali v prípade kolidovania prevážiť nad svedectvami menšieho počtu. Konflikty ohľadom prisážených svedectiev však nemali byť riešené len matematickým spôsobom. Dôležité bolo taktiež zohľadniť spoločenské postavenie svedkov, pričom toto zaužívané kritérium dostávalo bežne prednosť.⁹⁷ Až moderné štandardy smerujúce k voľnému hodnoteniu dôkazov sudcom sa u stredovekých kánonistov prejavili v dovolení zvažovať *verisimilitudo* (pravdepodobnosť) jednotlivých svedeckých výpovedí a priznávať im dôkaznú silu podľa vlastnej úvahy (*arbitrium*).⁹⁸

⁹⁴ O pretrvávajúcich problémoch s krivými prisahami napokon vypovedajú i svedecké príručky, tzv. penitenciály (*libri poenitentiales, poenitentialia*), ktoré sa tejto matérii vo zvýšenej miere venovali najmä od 9. storočia. Bližšie som sa touto problematikou zaoberal Vojtech VLADÁR, *Dejiny cirkevného práva*, Praha: Leges, 2017, s. 200–201.

⁹⁵ Bližšie k tejto problematike pozri *The Cambridge Illustrated History of the Middle Ages. Vol. 2: The Middle Ages, 950–1250*, ed. Robert Fossier, Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 357n.

⁹⁶ Porov. Richard A. LEO – Richard J. OFSHE, „The Consequences of False Confessions: The Deprivations of Liberty and Miscarriages of Justice in the Age of Psychological Interrogation,” *Journal of Criminal Law and Criminology* 88, č. 2 (1998): 429 a 455.

⁹⁷ Kánonisti napríklad bežne argumentovali, že by nebolo rozumné uprednostniť svedectvo hoci aj 100 hriešnikov pred svedectvom jedného biskupa. Porov. DAMAŠKA, *Evaluation of Evidence. Pre-Modern and Modern Approaches*, s. 11².

⁹⁸ Rímsko-kánonickí právnici však zároveň odmietli náuku stredovekých teológov, podľa ktorej by mal sudca odsúdiť obžalovaného na základe usvedčujúceho svedectva dvoch právom kvalifikovaných očitých svedkov, hoci sám nadobudol presvedčenie o jeho nevine (napríklad aj na základe informácií získaných súkromným spôsobom). Postupom času sa začali formovať rôzne teórie, ktoré mali byť sudcovi pri konfliktoch v prisážených svedectvách nápomocné. Ak by sme ich zovšeobecnil, na prvom mieste mal posúdiť jednotlivé vyhlásenia v zmysle neexistencie skutočných protirečení. Ak tento prístup zlyhal, mal urobiť všetko pre diskvalifikovanie nedôveryhodných osôb spod možnosti svedčiť. Sudca vtedy musel osobitne zohľadňovať prípadné nekonzistentnosti a rôzne náznaky falošnosti vo výpovediach. Na záver prichádzala do úvahy aplikácia hierarchie prisah, pri ktorej mali ťažšie (väčšie) prisahy prevahu nad ľahšími (menšími), pričom až toto pravidlo sa malo uplatňovať viac-menej mechanickým spôsobom. Porov. NÖRR, *Zur Stellung des Richters im gelehrten Prozess der Frühzeit: Iudex secundum allegata non secundum conscientiam iudicat*, 13.

Samotné očistné prisahy začali strácať na dôležitosti po zavedení inkvizičného procesu na cirkevných a o čosi neskôr tiež svetských súdoch.⁹⁹ I napriek tomu však v skutočnosti nikdy celkom nevymizli a svojím miestom disponovali i v rámci tohto procesu, keď sa ich aplikácia pripúšťala za splnenia právom stanovených podmienok.¹⁰⁰ Očistné prisahy napokon zostali súčasťou procesného práva jednotlivých európskych štátov najneskôr do prahu modernej doby a používali sa či už v súkromnoprávných, ako aj trestnoprávných kauzách.¹⁰¹ Ako zaujímavosť možno spomenúť, že pri trestných procesoch sa jej neskôr na sekulárnych súdoch bežne dovoľávali obžalovaní, s cieľom nahradiť požadovanú prisahu *de veritate dicenda* očistnou prisahou, v snahe vyhnúť sa nevyhnutnosti sebaobviňovania.¹⁰² V tomto ohľade možno uviesť predovšetkým príklad Anglicka, kde procesné manuály nie raz poukazovali na to, že využívanie tohto privilégia pravidelne vedie k páchaniu deliktu krivoprisažníctva. Viaceré zachované záznamy navyše potvrdzujú, že obžalovaní odmietali prisahať *de veritate dicenda* s argumentom, že takáto požiadavka priamo porušuje ich ľudské právo na sebazáchovu, keďže samotná prirodzenosť človeka inklinuje k sebazáchove, nie k sebazničeniu. Aj vďaka tomu očistná prisaha prežívala naďalej a napríklad v samotnom Anglicku došlo k jej oficiálnemu zrušeniu až v roku 1833 prostredníctvom rozhodnutia parlamentu.¹⁰³ Čo sa týka ďalšej existencie očistných prisáh v práve Katolíckej cirkvi, jeho súčasťou zostali do čias platnosti Korpusu kánonického práva, avšak do kodifikovaného práva prebrané neboli.

⁹⁹ Bližšie k tejto problematike pozri Karl HILDEBRAND, *Die Purgatio Canonica et Vulgaris*, München: J. G. Cotta'scher Verlag, 1841.

¹⁰⁰ Porov. LEA, *A History of the Inquisition of the Middle Ages in Three Volumes. Vol. I*, s. 310 a DAMAŠKA, *Evaluation of Evidence. Pre-Modern and Modern Approaches*, s. 107⁶.

¹⁰¹ Podľa väčšiny autorov zostali očistné prisahy ich súčasťou najneskôr do 18. storočia. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad ESMEIN, *A History of Continental Criminal Procedure with Special Reference to France*, s. 84n.

¹⁰² Porov. DAMAŠKA, *Evaluation of Evidence. Pre-Modern and Modern Approaches*, s. 13. Ako zaujímavosť možno spomenúť, že očistná prisaha sa používala v 19. storočí aj v ruskom právnom systéme, do ktorého sa dostala recipovaním nemeckého inkvizičného procesu. Pre ruské právo bolo do toho času navyše typické, že prisahy sa používali len veľmi výnimočne a dochádzalo k tomu najmä pri procesoch s cudzím prvkom. Vo švajčiarskom Zürichu sa zase súdna prisaha za čias reformácie uplatňovala prakticky len vo forme pôvodnej germánskej očistnej prisahy. Porov. SILVING, „The Oath: I,“ s. 1377–1378.

¹⁰³ Bližšie k tejto problematike pozri SILVING, „The Oath: I,“ s. 1365n.

Purgatio canonica in Medieval Canon Law

Keywords: Procedural law; Ordeals; Secular Law; Compurgators; Canon Law; *Purgatio canonica*; *Ius commune*; Roman-Canonical Procedure; Procedural Application

Abstract: In the period of the Early Middle Ages, the institution of the so-called purgatory oath, set in accordance with traditional rules of German criminal law, was commonly applied in the secular forums. It predominated in certain countries, whereas in others it "only" supplemented other proper evidence, especially several types of ordeals or in various ways treated testimonies. Its essence consisted in the swearing of a suspicious person before the deity on his or her innocence in a specified term and attended by a defined number of compurgators. This transcendental aspect had to appeal to the conscience of the swearer with fear of the perjury and sanctions connected with it (not only on temporal, but on primarily a metaphysical level). After its Christianization by theologians, but especially canonists to *purgatio canonica* it was transformed into *ius commune*, where it was applied within the frame of the generally accepted Roman-Canonical procedure. In this form it managed in a more or less definite way to replace the older types of so-called common purgation and to direct at the same time the entire procedure of probation from metaphysics towards *ratio*. The main goal of the article is to define more closely the conception of these types of the oaths in Medieval canon law including the ways of its procedural application in then Church, as well as in secular courts.

prof. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.
Katedra rímskeho a cirkevného práva
Právnická fakulta
Trnavská univerzita v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
Slovenská republika
vojtech.vladar@truni.sk